

Діптан Ірина Іванівна
*к.і.н., доцент кафедри історії України
Полтавського національного
педагогічного університету
імені В.Г. Короленка
(м. Полтава)*

МІСІЯ АДАЛЬБЕРТА 961-962 РОКІВ ДО КИЄВА В РОСІЙСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ XIX-XX СТОЛІТЬ

Образ і діяння княгині Ольги – оповиті серпанком загадковості, ніби зіткані з легенд, припущень, імовірностей. Хоча літератури – наукової, белетристичної – не бракує, та незмінно контрверсійними залишається низка проблем, з-поміж яких проблема християнського вектору Русі – найдискусійніша. Метою нашої історіографічної розвідки є з'ясування її в доробку російських учених XIX-XX століть, а предметом – посольство княгині до німецького монарха Оттона I та «місія Адальберта» як відповідь на «поклик» Києва.

С.Соловйов заперечує 955 рік як дату поїздки та хрещення княгині, вказуючи на 957 рік [19, с. 149-150]. Про висланців Ольги до Оттона I історик не згадує.

Один із найавторитетніших знавців руського православ'я Є.Голубинський запропонував оригінальну версію розв'язання проблеми. Він уважав Ігоря «внутрішнім християнином», що став таким за посередництвом своєї дружини Ольги [1, с.70]. Вона, зважаючи на політико-релігійну ситуацію, тривалий час таємно сповідувала Христа. Хрестилася Ольга в Києві, коли склала регенство, в 961 році, «...после чего народ уже не имел права спрашивать с нее за поступки» [1, с.78].

Професор визнає справжність київського посольства до Оттона I в 959 році, проте зауважує: «Ольга прислала к королю вовсе не за тем, чтобы просить епископа и священников, а за чем-то другим, нам неизвестным...» [1, с.82]. Тобто, німецький король, як ревний поширювач християнства, з власної ініціативи спрямував місію до Києва («... чтобы перезвать её [Ольгу] от патриарха Константинопольского к своему папе Римскому») [1, с.83].

А. Карташов вважає, що в 957 році Ольга «... не домоглася... від гордих «порфірогенітів» того, чого шукала...» [3, с. 225]. Проте уче-

ний скептично ставиться і до направлення, задля християнізації Русі, посольства княгиною до Оттона I, позаяк «... вона знала, як низько поцінується при візантійському дворі вся помпа Західної імперії. Вона мріяла про прилучення не до компанії «узурпаторів», а до достоїнства єдино справжніх царів усього православ'я» [3, с. 226]. Але в оточенні княгині були охрещені варяги, і саме ці «люди західної орієнтації» вирішили в ході чергового руського комерційно-політичного посольства зреалізувати власний план: запросити до Києва місіонерів Оттона I, поставивши Ольгу перед доконаним фактом. Оскільки Ольга не запрошувала Адальберта до Києва, то й не сприяла його діянню. Для княгині «план офіційного введення християнства після повернення з Константинополя...», – підсумовує А. Карташов, – закритися» [3, с. 226-229].

Аналізуючи церковно-політичну історію Київської Русі, Д.Присьолков припускає, що її охрещення могло статися ще за княгині Ольги. Підґрунтям для цього була хай не чисельна, зате моральна перевага християн над язичниками і, головно, зосередження в руках перших важелів державного впливу [13, с.4]. Д.Присьолков говорить про дві поїздки княгині до Царгороду: 955 і 957 років.

Дослідник наголошує, що перемовини 955 року, окрім особистого хрещення, «...привели кь соглашения, по котрому форма насаждения церковной ієрархії не посягала на политическую самостоятельность Киевской державы...» [13, с.10]. Проте греки не дотримали слова і княгиня змушена була здійснити другий, знову невдалий, вояж до столиці Візантії и «обратилась кь Западу, вь расчеть тамь найти болъе приемлемые условия организации церкви» [13, с.12]. Позаяк «...неудача Ольги вь дьлѣ создания русской независимой церкви біла неудачею... [христианской] партії», княгиня змушена була зрєктися влади на користь Святослава [13, с.14].

Не втрачають наукового значення столітньої давності праці В.Пархоменка. Змальовуючи образ і діяння княгині Ольги в контексті християнізації Русі, автор пропонує своє розв'язання традиційно контрверсійних проблем. Для нього авторитетними є свідчення сучасника подій – єпископа Адальберта.

Орієнтовно в 954/955 роках Ольга «...познакомилась сь христіанствомъ и... серьезно заинтересовалась новой религіей» [11, с.13]. В 957 році княгиня, в інтересах налагодження торгово-політичних узамин, здійснила поїздку в Царгород. Дослідник не заперечує ймовірного бажання Ольги прийняти хрещення в столиці Візантії, проте «...не імѣла успѣха... , вєсьма вѣроятно... потому, что неудачны были ея дипломатическіє переговоры сь императоромъ»; припускає, що «... домогалась вь Царгородѣ какихъ-то особыхъ привиллегий... для... Руси и ея княжес-

кой династії» [11, с.14]. Зазнавши поразки у Візантії, Ольга «... затвѣаетъ новое підприєміє, въ результатѣ котораго... въ 959 г. отъ нея приходять послы къ могутственнѣйшему государю Западной Европы – Отгону I...» [11, с.16]. Княгиня сподівалася «... на Западѣ... добитися себе тѣхъ преимуществъ и связей, какихъ не нашла на Босфорѣ» [11, с.16].

Русь не прийняла церковну зверхність Риму: Адальберт «... опоздалъ со своей миссией [...] возобновленію сношеній Ольги съ Візантією могло поблагоприятствовать... въ 959 г... смна монарховъ на тронѣ... [11, с.17]. Ольга радісно сприйняла дружно ініціативу Романа II і здійснила 960 року другий вояж до Царгороду.

Наприкінці 961 року, вже перебуваючи в союзі з Візантією, Ольга «дочекалася» місіонерів Оттона I. Наштовхнувшись на ворожість киян, без Ольжиної підтримки, Адальберт із супроводом покинув Русь. Історик, розмірковуючи над перипетіями католицького єпископа, зазначає: його «... позвали просто сгоряча, не взвсивъ всего, подъ влияніемъ горечи отъ неудачной поездки въ Візантію» [11, с.20].

На думку Б. Грекова, саме візантійська орієнтація Русі мала практичне підґрунтя. Кінцево «...християнство на Русі, заимствованное от греков и в то же время не отмежеванное полностью от Запада, оказалось... не византийским и не римским, а русским» [2, с. 392].

Російський дослідник зовнішньої політики Давньої Русі В. Пашуто вважає «місію Адальберта» відповіддю на Ольжине звернення. Підґрунтя для останнього було закладено попередньою, понад 100 років, історією торгівельно-дипломатичних зносин. Чому ж місію Адальберта спіткала невдача? На думку вченого, «...Ольга сочла неприемлемим предложение организовать епископию, считая, что на Руси должно быть архиепископство, если вообще её посольство не преследовало цели оказать давление на Византию, а может быть, княгиня учитывала и сближение Польши с Германией...» [12, с. 120].

Дуже обережно щодо контактів Ольги з Отгоном I і папою римським висловлюється Б.А. Рибаків. Як і В.Т. Пашуто, він вважає ймовірним, «... что Ольга действительно думала об организации церкви на Руси и колебалась между двумя тогдашними христианскими центрами – Константинополем и Римом» [16, с. 371]. Першопослтовхом у спрямуванні руського посольства до німецького короля Б. Рибаків (суголосно В. Пашуто) називає несприйнятний для княгині вислід переговорів із візантійським імператором. Але це було «...притворное заигрывание с римской церковью» [16, с. 327].

М. Тихомиров вважає, що Ольжине «посольство к Отгону I могло явиться результатом разногласий русских князей с византийскими императорами» [20, с. 267].

Осібною є точка зору А. Сахарова. Полемізуючи зі своїми опонентами, вчений спростовує їхні тези про те, що княгині не вдалося домовитися в Константинополі стосовно запровадження на Русі церковної організації; що греки не виконали обіцяного; що це «...викликало роздратування руського двору і змусило Київ звернутися ... на Захід» [17, с. 289]. Натомість історик стверджує: «немає жодних доказів..., ніби Ольга зверталась до Візантії з проханням про організацію на Русі автокефальної церкви. Навпаки, літопис дає достатній матеріал для того, щоб склалася прямо протилежна думка. Тут мова йде не про хрещення країни, а про хрещення правительки і не на Русі, що мало б символічне значення як навернення народу у християнство (як це було за Володимира Святославича), а в чужій країні, що могло бути поцінованим європейським світом з погляду підвищення міжнародного престижу Русі» [17, с. 289]. Автор переконаний, що «... руське потроху феодалізоване суспільство в той час ще не було готовим прийняти з Візантії хрещення, церковну організацію... і Ольга з таким проханням ні до імператора, ані до «патріарха не зверталася...» [17, с. 291]. «Її хрещення – продовжує А. Сахаров, – було індивідуальним політичним актом...» [17, с. 291]; зауважує, що й Продовжувач Регіона, й Скилиця говорять лише про хрещення княгині. «Але якщо це так, – попередньо підсумовує дослідник, – то відразу ж втрачає свій сенс усталена теза про те, що ображена Русь звернулася з приводу заснування на Русі церковної організації до Заходу, результатом чого і стало посольство Ольги до Оттона I у 959 році. Не витримує критики й теза про вагання Русі в цьому питанні – Візантія чи Захід?...» [17, с. 291].

Тоді з якою ж метою спрямувала Ольга своє посольство до Оттона I, «... котрий був тоді лише німецьким королем і ... не користувався таким високим міжнародним авторитетом, як візантійський імператор?» [17, с. 300].

На гадку вченого посольство княгині Ольги 959 року необхідно розглядати в контексті тогочасної європейської дипломатії: «до Оттона I прибула звичайна місія «миру й дружби» для встановлення між державами нормальних мирних стосунків, які зазвичай складалися з регулярного обміну місіями, вільного пропускання торгівців [...]. Під час... переговорів з Оттоном I у німецького короля могла виникнути думка, про використання нагоди... для спроби впровадити свою церковну організацію на Русі» [17, с. 303]. Прохання було задоволене київською владою, проте «... це зовсім не означало, що Русь звернулася до Оттона I з приводу запровадження у своїх землях християнства німецько-римського зразка; руси допустили свободу місіонерської діяльності з боку Заходу так само, як вони зробили це на сто років раніше щодо Візантії [17, с. 303].

«Що ж спричинило крах церковної місії? А. Сахаров подає доволі розлогу відповідь на поставлене запитання. По-перше, «... Адальберт зазнав невдачі не зі своєї недбайливості» [17, с. 304], про що свідчить його наступне кар'єрне зростання. По-друге, «... навряд чи є підстави пов'язувати вигнання Адальберта з серйозними внутрішньо-політичними змінами в Києві...» [17, с. 304]. По-третє, і в цьому сутність проблеми, «згоду руської сторони прийняти у себе... «місійного єпископа» кінець-кінцем використав Оттон I для того, щоб перетворити його на повноправного представника церковної організації на Русі. Ось це й зустріло спротив, і не стільки, напевне, народу, скільки правлячої язичницько-християнської верхівки, що не бажала дати хоч якісь церковні чи політичні права представникові німецького короля. Тому версія про те, що Русь «вибирала» шлях між Візантією і Заходом,... що вона справляла на Візантію політичний тиск, що Ольга мстилася... за «дипломатичний карантин» у «Суду», а потім, коли вона хрестилася і Адальберт «спізнився», повернулася... до союзу з Візантією, видається нам необгрунтованою. Руське посольство на Захід мало на меті самостійні політичні здобутки, не пов'язані безпосередньо з відносинами Русі і Візантії» [17, с. 305].

На увагу заслуговують висновки російського візантієвіста Г. Литавріна, котрий скрупульозно аналізує як давньоруські й візантійські, так і латинські джерела щодо діянь княгині Ольги. З'ясовуючи причини і сутність звернення Ольги до Оттона I, Г. Литаврін звертається до цілей і наслідків поїздок княгині до Константинополя в 946 і 954 роках. На його переконання при охрещенні Ольги під час других відвідин Ромейської столиці у відповідь на її домагання («1. Надання почесного для Русі статусу руської церкви і 2. Згоди, на династичний шлюб між юними представниками династій двох країн...» [5, с. 359-360]) «... було постановлено основну умову – хрещення її сина Святослава, законного спадкоємця і можливого нареченого дочки імператора [...]. Вона і намагалася виконати цю вимогу, але всі її зусилля виявилися марними. До 959 р., усвідомлюючи, що в таких умовах нове звернення до імператора не обіцяє успіху, вона відправила послів до Оттона I» [5, с. 361-362].

На сторінках дослідження Б.Я. Рамма діяльність місіонерів Оттона I з'ясовується в історико-політико-релігійнознавчому контексті. Вказуючи, на суперечливі процеси релігійних трансформацій у східнослов'янському суспільстві середини X ст. («...последователей христианства было на Руси тогда уже немало [...], в целом Русь при держивалась еще старых... верований» [14, с. 30], автор наголошує на змаганнях двох центрів світового християнства за Київ: «... в Византии

и в Риме – с неослабным вниманием следили за сложными перипетиями социально-политического развития Руси...» [14, с. 32]. «Обращение в христианскую веру русских,- стверджуе Б. Рамм,- было для Оттона важным постольку, поскольку оно... могло облегчить окончательное покорение западных славян и распространение его политического влияния на Русь». Саме з такою місією і був спрямований в Київ Адальберт, «...как представитель Оттона I, а вместе с тем, очевидно, и римского папы Иоанна XII. Папское благословение и формальное назначение было необходимо, несмотря на фактическое верховенство Оттона I над папой» [14, с. 34].

На думку Б. Рамма, «полный провал, который постиг Адальберта, являлся... следствием тех намерений, которые он... и не очень скрывал [...]. Адальберт, возомнив себя «апостолом русским», стремился... насильственно навязать латинское христианство, не считаясь ни с чем» [14, с. 37].

У фундаментальному дослідженні О.М. Рапова цікаво подано як інваріантність розв'язання проблеми в релігієзнавчих та історичних студіях, так і власна версія. Учений виокремлює два завдання, котрі намагалася вирішити княгиня своїм посольством до німецького монарха. По-перше, запрошуючи латинських місіонерів, Ольга «...наглядно показувала візантійським василевсам, що на Ромейській державі світ клином не сошелся и и что христианское духовенство, необходимое Руси для создания собственной церковной организации, можно получить и на Западе» [15, с. 183]. По-друге, Ольга могла взяти за взірєць релігійно-церковну політику Оттона I.

На переконання О. Рапова, «создание русской церковной организации, основанной на оттоновском принципе, привело-бы, во-первых, к резкому усилению киевской правительницы. Во-вторых, был бы установлен более жесткий и действенный контроль над областями, подвергнувшимися христианизации. И в-третьих, вся создаваемая церковная организация оказалась бы в полной зависимости от Ольги». [15, с. 183].

На думку дослідника, мали існувати взаємозобов'язання по лінії Ольга – Адальберт. «Епископу Адальберту и прибывшим с ним миссионерам, – пояснює вчений, – киевская правительница должна была выделить в держание определенную территорию... Однако в то же время им вменялось в обязанность проведение христианизации жителей подвластной земли, поддержание порядка на данной территории..., а в случае войны – выставление собственного войска для участия в военном предприятии сеньора, каковым... являлась для них княгиня Ольга» [15, с. 183].

Але чому ж «русы-язычники не позволили Адальберту и его людям обратить себя в христиан и заставили миссионеров бежать...»? [15, с. 183]. О. Рапов називає три чинники краху місії. По-перше, політичні й релігійні цілі контрагентів не збігалися. Звісно, і «Оттон I, ...и Адальберт... преследовали собственные корыстные цели, наверняка мечтали о подчинении христианского населения Киевского государства Папскому престолу, а через него и Священной Римской империи» [15, с. 181]. Усвідомлення цих імперських устремлінь Заходу, ймовірно, зумовило, відсіч Києва. До того ж, попереднє загострення відносин між київською княгинєю і візантійським імператором мало аналогічне підґрунтя. «...Политика византийской империи по отношению к «варварским народам», принимавшим от нее христианство, – нагадує О. Рапов, – ...заключалась в стремлении подчинить «варваров» Ромейской державе, используя при этом христианскую идеологию и христианскую церковную организацию, созданную в «варварских странах» византийскими миссионерами» [15, с. 176]. По-друге, «христианство насаждалось в расширявшей свои пределы Германии самыми варварскими жесточайшими способами» [15, с. 184]. Звісно, насильницька християнізація-латинізація викликала опір русичів. По-третє, «...русская правительница не обеспечила миссию достаточным воинским контингентом, а потому и христианизация населения привычным для германского духовенства способом потерпела крах, более того, миссионеры понесли потери в людях» [15, с. 184]. Саме у відсутності дієвого великокнязівського військового сприяння проповідникам і полягає так званий руський «обман», про який повідомляє «Продовжувач Регіона».

Пречудовим фахівцем із історії європейської дипломатії Давньої Русі є О. Назаренко. В своїх численних історико-джерелознавчих студіях він розглядає її міжнародні контакти як цілісну систему, закликає не звужувати світогляд правителя IX-XI століть особистими мотивами чи минущими потребами, а, натомість убачати в його діях вияв послідовної політики влади [10, с.5].

У розвитку русько-німецьких узаємин домонгольського періоду вчений виокремлює два етапи: 1) середина IX – середина X ст. – домінація торгових і етнокультурних зв'язків; 2) середина X – середина XI ст. – у Русі та Німеччини з'являється взаємозацікавленність [10, с.14-15]. На другому етапі «...внешнеполитическая деятельность киевских князей, – стверджує дослідник, – протекает под знаком острой потребности ввести окрепшее Древнерусское государство в круг христианских держав, что было связано с включением Руси в существовавшие церковно-организационные структуры, будь то на Западе

или в Византии [...] И при Ольге, и при Ярополке Русь стояла перед возможностью официального крещения «от латин»» [10, с.15-16]. Историк уважає «... датой установления «дипломатический отношений» между киевским и немецким дворами... 959 г. (посольство княгини Ольги)...» [10, с.20].

Подаємо реконструкцію подій за О. Назаренком. Пізньої осені 957 року княгиня повертається з Константинополя, невдоволена результатами візиту; згодом доволі стримано приймає грецьких дипломатів. 9 листопада того ж року помирає Костянтин VII, відносини котрого з Оттоном I були вповні лояльними [10, с.69-70]. Вчений підкреслює, що «... германо-византийський конфлікт в першій половині 960 г. був несподіваним» [10, с.71]. Що ж його спровокувало?

Справа в тому, що новоявлений імператор Роман II звернувся з «дружніми листами» до сусідніх державців, які у відповідь засвідчили готовність підтвердити мирні угоди з Візантією. «Посольство Романа II...», – оповідає О.Назаренко, – прибуло во Франкфурт ... приблизительно на Різдво 959 г. или несколько позже. Здесь оно застало русских послов и узнало... о посвящении немецкого епископа для Руси» [10, с.71]. Историк наголошує, що бурхлива реакція Візантії на русько-німецьке порозуміння пречудово засвідчує релігійну умотивованість візиту Ольги на береги Босфору. І Роман II, і Оттон I добре розуміли, що «вопрос о крещении есть в первую голову вопрос о политической ориентации молодого государства и связан с... рядом... двусторонних обязательств, как это... иллюстрируют события 987-989 гг.» [10, с.71]. Як перед Ольгою, так і перед Оттоном I постала дилема: завершити переговори, чи, за поступливості греків, згорнути їх? Німецька карта могла бути важелем впливу на Візантію для Русі. Чого ж прагнув Оттон? Звісно, король усвідомлював, що союз із Києвом неминуче викличе конфлікт із Костянтином. А між тим Оттон I «... стремился в Рим. Признание его имперских чаяний греческими императорами были для него важнее от сближения с Русью. Поэтому, – продовжує роз'яснення дослідник, – не решая окончательно вопрос о епископе для Руси, он использует его в качестве козыря в своей византийской политике» [10, с.71].

В руслі означеної стратегії вчений трактує місію Ліутпранда – посла Оттона I до Романа II – 960 року. Сама ця таємна дипломатія, приховувана і від Ольги, від Адальберта, була причиною затримки відправлення вже рукопокладеного єпископа. Те, що останній улітку 961 року таки прибув до Києва, означало: посольство Ліутпранда зазнало невдачі (відмова греків визнати Оттона I імператором викликала в 60-ті роки війну між Німеччиною і Візантією) [10, с.72], [9, с.124].

Жорсткість Константинополя стосовно Франкфурта О.Назаренко пояснює врегулюванням русько-візантійських узамин: Ольжині «вои в помощь», у наданні яких відмовлялося, беруть участь в операціях Никифора Фоки супроти арабів на Криті в серпні 960 – березні 961 року; завоювання Святослава в цей час уможливлються доброзичливим нейтралітетом Візантії. «Ясним свідельством перемен в политическом курсе Константинополя по отношению к Руси, – підсумовує вчений, – служит и неудача мисии Адальберта» [10, с.72]. Вокняжіння в Києві Святослава, супроводжуване антихристиянськими ексцесами, ймовірно спричинила загибель когось із оточення Адальберта [9, с.128; 10, с.73].

У Франкфурті Адальберта не звинувачували у безрезультативності його експедиції. Понад те, «император [...] 18 октября в лето... 970-е с согласия папы возвел в архиепископский сан трирського монаха Адальберта, – повідомляє в своїй «Хроніці» Тітмар Мерзебурзький і додає, – священника известного и во всех [отношениях] испытанного, но ранее назначенного епископом Руси и изгнанного оттуда язычниками» [9, с.138].

О.Назаренко висловлює надцікаве припущення: «... назначение митрополитом именно Адальберта связано с планами продолжения миссии на Руси и германско-русского сближения на базе антивизантийского союза в 968 г.» [9, с.146].

Підіб'ємо попередні підсумки. Насамперед, констатуємо визнання факту «місії Адальберта» (виняток – М.Карамзін). Більшість російських істориків (В.Пархоменко, Д. Присьолков, М. Тихомиров, Б.Греков, Г.Литаврін, Б. Рибаків, О. Рапов, В. Пашуто, О. Назаренко) покладаються на автентичність і авторитетність німецьких латиномовних хронік (осібною є точка зору Б.Рамма). Зазначені вчені не тільки погоджуються з релігійно-політичним характером посольства Ольги, а й наголошують, що направлення його було спричинене невтішними результатами вояжу княгині до Константинополя, наполегливим бажанням ствердити на Русі автономну церковну організацію під патронатом Риму (не погоджуються з цим: А.Карташов – самовілля ініціативних людей «західної орієнтації, що перебували в київській делегації; А.Сахаров – Ольжине посольство до Оттона I – місія «дружби і миру», княгиня не випрошувала церковної організації ні в Римі, ні в Константинополі, позаяк Русь не готова була до навернення в нову віру). Невдачу Адальберта дослідники (окрім трьох останніх) пояснюють як затримкою місії, так і змінами політичної ситуації в Києві (йдеться не лише про реальне вокняжіння лідера язичницької партії Святослава, а й домінанту візантійського чинника в особі «толерант-

ного» Романа II). Вважаємо, що найфаховіше до розв'язання проблеми підійшов О. Назаренко, котрий розглядає її в геополітичному контексті (передусім, у розрізі як русько-візантійських, так і німецько-візантійських відносин), стверджує про можливість навернення Русі від «латин» у часи Ольги та Ярополка.

Джерела та література

1. Голубинский Е. История Русской Церкви. Том I. Периодъ первый, кіевскій или домонгольскій. Первая половина тома [Електронний ресурс] / Е. Голубинский. – М.: Университетская типография, 1901. – 958 с. Режим доступа: <http://www.odinblago.ru/golubinskiy/>
2. Греков Б. Д. Киевская Русь / Б. Д. Греков. – М.: Госполитиздат, 1953. – 567 с.
3. Карташов А. З історії Руської церкви / А. Карташов // Хроніка 2000 : укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 221–271.
4. Леонід (Кавелін). Откуда родом была вѣликая княгиня русская Ольга [Електронний ресурс] / о. Леонід (Кавелін) // Русская старина. – 1888. – № 7. – С. 215–224. – Режим доступа : <http://www.runivers.ru/bookreader/book199777/#page/30/mode/1up>
5. Литаврін Г. Дипломатія руської княгині Ольги / Г. Литаврін // Хроніка 2000 : укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 311–378.
6. Малишевський І. Походження руської княгині Ольги Святої / І. Малишевський // Хроніка 2000 : укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 151–203.
7. Назаренко А. В. Ещё раз о дате поездки княгини Ольги в Константинополь : источниковедческие заметки [Електронний ресурс] / А. В. Назаренко // Древнейшие государства Восточной Европы : материалы и исследования. – М., 1992–1993. – С. 154–168. – Режим доступа: http://liberea.gerodot.ru/a_quest/nazarenko.htm
8. Назаренко А. В. Когда же княгиня Ольга ездила в Константинополь? / А. В. Назаренко // Византийский временник. – М., 1989. – Т. 50. – С. 66–83.
9. Назаренко А. В. Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков : тексты, перевод, комментарий / А. В. Назаренко. – М.; СПб.: Наука, 1991. – 239 с.
10. Назаренко А. В. Русь и Германия в IX–X вв. [Електронний ресурс] / А. В. Назаренко // Древнейшие государства Восточной Европы : материалы и исследования. – М., 1994. – С. 1–138. – Режим доступа : http://liberea.gerodot.ru/a_quest/nazarenko.htm
11. Пархоменко В. А. Древнерусская княгиня святая равноапостольная Ольга. Вопрос о крещении её [Електронний ресурс] / В. А. Пархоменко. – Киев : Типографія С. В. Кульженко, 1911. – 26 с. – Режим доступа : <http://pskoviana.ru/images/files/parhomenko/index.html>
12. Пашуто В. Т. Внешняя политика Древней Руси / В. Т. Пашуто. – М.: Наука, 1968. – 472 с.
13. Приселков М. Д. Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X–XII вв. / М. Д. Приселков. – СПб.: Типографія М. М. Стасюлевича, 1913. – 414 с.

14. Рамм Б.Я. Папство и Русь в X–XV веках [Электронный ресурс] / Б. Я. Рамм. – М.; Л., 1959. – 282 с. – Режим доступа: http://www.krotov.info/libr_min/17_g/am/m_0.htm
15. Рапов О. М. Русская церковь в IX – первой трети XII в. Принятие христианства / О. М. Рапов. – М. : Высш. шк., 1988. – 416 с.
16. Рыбаков Б. А. Киевская Русь и русские княжества XII–XIII вв.: Киевская Русь и исторические судьбы восточных славян. К 1500-летию Киева / Б. А. Рыбаков. – М. : Наука, 1982. – 589 с.
17. Сахаров А. Дипломатия княгини Ольги / А. Сахаров // Хроніка 2000: укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 271–311.
18. Сахаров А.Н. Дипломатия Древней Руси: Зарождение древнерусской дипломатии / А. Н. Сахаров. – М. : Педагогика, 1987. – 128 с.
19. Соловьев С.М. Сочинения : в 18 кн. Кн. 1. Т. 1–2 / С. М. Соловьев ; отв. ред.: И. Д. Ковальченко, С. С. Дмитриев ; вступ. ст.: Н.Д.Ковальченко, С.С.Дмитриев. – М. : Мысль, 1988. – 797 с.
20. Тихомиров М. Н. Древняя Русь / М. Н. Тихомиров ; предисл. М. Т. Белявского. – М. : Наука, 1975. – 429 с.

УДК 271.2(477.53)

Гура Олексій Анатолійович

*к.і.н., доцент кафедри історії України
Полтавського національного
педагогічного університету
імені В.Г. Короленка
(м. Полтава)*

Гура Марія Вікторівна

*бібліотекар I категорії
відділу науково-методичної та
культурно-просвітницької роботи
бібліотеки М.А. Жовтобрюха
(м. Полтава)*

ПРАВОСЛАВНІ ХРАМИ ПОЛТАВЩИНИ: ТАЄМНИЦІ І ЛЕГЕНДИ

У статті проаналізовано причини появи таємниць та легенд навколо історії православних храмів Полтавщини, подано маловідомі факти функціонування церков.

Ключові слова: *православний храм, культові споруди, культова архітектура, релігійна громада, державний апарат, атеїзм, таємниці, легенди, Полтавщина, Гоголь.*